

Cit, skúsenosť a odmietanie metafyziky.

Protestantizmus je slepou uličkou teológie

P. Jan Rosiak SJ

23. septembra 2020 ✝ Cirkev ✝ Modernizmus

pokračovanie II. časti

Pohrdanie rozumom a pramene pesimizmu poznania

Zároveň s tým, ako sa šíri v protestantizme nedôvera či dokonca zjavné pohrdanie voči abstraktnému mysleniu a ako získavajú na vážnosti fyzikálno-matematické metódy a vedecké skúsenosti, sa skúsenosti dostáva nielen zaslúženého uznania, ale nadobúda postavenie jedinej poznávacej metódy. Teológia, ktorá prijala východiská agnosticizmu nemala na výber. Pokiaľ je skúsenosť všetkým, musí byť aj viera skúsenosťou. Ak je náboženstvo silnou, odvekou a všeobecnou skutočnosťou, „moderný človek“ musí získať istotu o svojej viere a svojom Bohu osobným, vnútorným zážitkom, zvláštnou intuíciou, jedným slovom: náboženskou skúsenosťou. „Ak je kresťanstvo zo svojej podstaty spoločenstvom s Bohom,“ napísal Ihmels, „tak získať istotu o skutočnosti Boha je možné iba skúsenosťou.“

Keď novodobý protestantizmus v rôznych obmenách opakuje, že kresťanská viera je výnimočným vedomím božskosti, intuíciou Nekonečného, náboženskou skúsenosťou, ktorá podlieha nielen mylnej filozofii, ale kráča cestou vytýčenou Lutherovou bludnou teológiou. Aj keď súčasní protestanti chápu skúsenosť viery inak ako Luther, držia sa poslušne rovnakej zásady. Zmenil sa jazyk, obsah zostal. Protestant sa podľa Ihmelsa „musí s pohrdaním vyhnúť všetkým rozumovým dôkazom ... a musí v sebe samom nájsť základy, ktoré ho urobia evanjelickým kresťanom“. Luther pred štyristo rokmi hovoril o ľudskom rozume a prirodzenosti veľmi podobne: „Rozum a všetko, čo prinášame na svet, sú veci márne a dielo hlúpe.“ „Čímkoľvek sa svet honosí okrem Krista, keby aj to bolo najsvätejšie, je hriechom, klamom a telom.“

Ale odkiaľ sa berie ten hlboký pesimizmus, to pohrdanie rozumom a všetkým, čo je ľudské? Prvotným hriechom, tvrdí Luther, „zmizla aj všeobecná schopnosť, vďaka ktorej, ako niektorí tvrdia, je v našich silách konať dobré veci.“ Smrteľne zranený sa teda nedokáže povzniesť k Bohu skrz stvorené veci ani spoznať zjavenie zo znamení, ktorými Boh potvrdil svoj nadprirodzený zásah. Človek bude všetko svoje náboženské poznanie čerpať z viery chápanej ako násilný akt Božej milosti, ktorá vtrháva do ľudského života, a z nadprirodzeného zjavenia: vonkajšieho, obsiahnutého vo Svätom Písme; a vnútorného, súkromného, ktoré sa vyznačuje „svedectvom Ducha Svätého“. Istotu o Bohu, zjavení a jeho obsahu bude čerpať zo skúsenostného zážitku, z náboženskej skúsenosti, zo zjavovania sa Boha v každom jednotlivom vedomí, na rozdiel od katolíckeho učenia, ktoré zreteľne a silno odlišuje prirodzené a rozumové poznanie Boha zo stvorenia od zjavenia nadprirodzeného skrz dejinne vypovedané Božie Slovo. V luteránskom poňatí prvé poznanie splýva s druhým v jednom akte viery. Katolicizmus požaduje pre nadprirodzenú vieru rozumové a historické podmienky-dôvody; luteránsky názor hlása vieru, ktorá sa zakladá na sebe samej a je sama sebe zárukou. Popravde, ťažko je hľadať mimo skúsenosť opodstatnenie a podmienenie toho, čo je prežívané

v osobnej skúsenosti a o čom je človek bezprostredne, intuitívne presvedčený. Luteránske poňatie viery-dôvery, ktoré bolo prijaté pod vplyvom agnosticizmu, zrodené v náboženskej skúsenosti a nasýtené subjektivismom, je teda poňatím nanajvýš fideistickým. A takým už, aj cez racionalistické odchýlky, vo svojom vývoji v mnohých odtieňoch protestantskej teológie, zostalo až do konca.

Protestantizmus a postupné víťazstvo subjektivismu

V počiatočnom dualizme viery je možné pozorovať pramene ďalšieho vývoja protestantského myslenia. Na jednej strane bola dogmatická viera, zo svojej podstaty rozumová, na druhej viera-dôvera, osobná a skúsenostná istota spásy. Prvá viera sa vplyvom subjektivismu a individualizmu stala ihriskom „slobodnej kritiky“ zbavenej všetkej vážnosti a pravidiel rozumu, pričom druhá, ktorá je zo svojej podstaty nerozumová, sa stále viac vymykala akýmkoľvek obmedzeniam intelektu. Z toho pramena dve tendencie: pseudomystická a racionalistická.

V období klasického protestantizmu (16. a 17. storočie) márne sa usilujúceho o zjednotenie rozdielnych názorov „formulami svornosti“, vyhlasovaním „vyznania viery“ alebo určovaním, čo je pre kresťanstvo podstatné, a tým prijateľné pre všetkých, zostáva protestantská teológia pod vplyvom Melanchtona, ktorý sa po početných váhaniach vlastne vrátil k tradičnému vymedzeniu viery; je to zrejmý aj istý návrat k objektivite, vyvolaný desivými následkami oslobodeného subjektivismu. Poňatie viery-dôvery zostáva samozrejme zachované, ale ustupuje svojim spôsobom do pozadia až ako výsledok viery. Jedná sa tiež o obdobie akademických špekulácií a vieroučnej systematizácie, obdobie „skostnatenia“, ako to označia v 19. storočí ich nasledovníci. „Skostnatená objektivita... dostatočne vysvetľuje, prečo ponížený subjekt hľadal uznanie svojich práv v dvoch smeroch: v smere všeludskom a filozofickom, ako aj v smere špecificky kresťanskom a evanjelickom. Tam povzniesla Descartova filozofia mysliaci subjekt k dôstojnosti najvyššieho ručiteľa bytia. Tu sa pietizmus usiloval skrz zdôraznenie živej zbožnosti, skutočného obrátenia, navrátiť kresťanskému jedincovi miesto, ktoré stratil za panovania ortodoxie.“ Pietizmus, vyskytujúci sa tiež v sektách kvakerov a metodistov, kladie veľký dôraz na trpnosť človeka pod Božím pôsobením, na bezprostredné osvietenie, vnútorný kontakt s Bohom, na náboženský zážitok a skúsenosť. Pozornosť myslenia zameriava predovšetkým na zážitok, na vnútorné pohnutia vyvolané čítaním Svätého Písma, na priebeh pokánia, obrátenie. Zážitok Boha, Krista, sa stále viac zbavuje závislosti na objektívnom dejinnom zjavení, dogmy ustupujú do pozadia.

Takmer súbežne s pietizmom a v protiklade k nemu sa víťazne rozvíja racionalistický smer najskôr anglického deizmu (sedemnásťte storočie), následne osvietenstvo osemnásteho storočia a nakoniec hegelianstvo v storočí devätnástom. Aj keď osvietenstvo nebolo oprosté od sentimentalizmu, tak jeho hlavným rysom bola výlučná samovláda rozumu. Zjavenie nie je väčšinou priamo odmietnuté, ale neberie sa naň ohľad, nanajvýš sa hovorí, že je nutné uviesť do súladu obsah Svätého Písma, s tým, čo rozum považoval za vlastné objavy. Ideálom je uznať len to, čo je možné dosiahnuť rozumom, čo je schopný poňať, preniknúť a vyvodiť z toho závery. Odtiaľ sa berie zameranie na čisto prirodzené, rozumu prístupné, náboženské pravdy s obchádzaním, či niekedy dokonca s popretím všetkého, čo je historické a nadprirodzené. Osvietenský racionalizmus vyvrcholil Kantovým idealizmom, „náboženstvom v medziach čistého rozumu“. Kant poskytol zároveň nový silný podnet náboženskému citu a skúsenosti, keď sa po ničivom diele na poli špekulatívneho rozumu, po odmietnutí všetkých vedomostí o Bohu a mimojavových súcien, snaží obnoviť

náboženstvo a náboženské poznanie, ktoré zničil, na základe pocitu povinnosti, jednej skutočnosti ľudského vedomia, fakte vnútornej skúsenosti prejavujúcim sa „kategorickým imperatívom“. Zjavenie sa stáva len hlasom svedomia, náboženstvo uznaním Božej vôle v pocítenej povinnosti, viera objektívne nedostatočným presvedčením, subjektívne však dostatočným, s ohľadom na praktické nároky mravného života.

Od Kantovej kritiky sa náboženstvo posúva do stále iracionálnejších sfér citu a skúsenosti. Všetci neskorší protestantskí filozofi na základoch tejto kritiky stavajú: konzervatívnejší s výhradami, liberálni neobmedzene.

Cit, hodnoty a nemožnosť metafyziky

Zatiaľ čo Kant redukuje náboženstvo na etiku, Schleiermacher, jeden z popredných predstaviteľov náboženského liberalizmu, považoval toto spojenie náboženstva s morálkou za príliš rozumové. „Medzi zásluhy tohto teológa,“ píše iný protestantský teológ, „nepochybne patrí obnovenie starej pravdy, že náboženstvo vo svojej najhlbšej podstate nie je ani žiadnou vedomosťou, ani konaním, ale bezprostredným prežitím božskosti.“ Podľa novodobého reformátora je náboženstvo najčistejším citom v závislosti na tajomnom Bohu. Osobná, subjektívna skúsenosť tu bola povýšená do hodnosti výlučného zdroja náboženského poznania, na jedinú zásadu presvedčenia o pravdivosti viery, s vynechaním dejinného nadprirodzeného zjavenia a rozumu. Doposiaľ bola náboženská skúsenosť príčinou osobnej viery, od tejto chvíle sa stane prameňom, z ktorého sa bude vyvodzovať predmet viery.

Vplyv liberálnej doktríny, ktorá prevládala v 19. storočí, bol taký silný, že v samotnom strede klasického protestantizmu nielen začalo odchádzať od jednotlivých objektívnych poňatí, ale vznikla dokonca svojbytná škola nazývaná už nepokryto „teológiou skúsenosti“ na čele s Hofmanom a Frankom. Metodologickým východiskom, základom presvedčenia viery a teologického poznania je tu výlučne subjektívny prežitok, vedomie kresťanského „obrodzenia“, skúsenosť, v ktorej sa prejavuje pôsobenie nadprirodzenej sily a objavuje sa nové „ja“. Z kresťanskej skúsenosti tak teoretici tejto školy spriadajú dogmatický obsah kresťanstva.

Druhým vodcom teológov, ktorý sa po Schleiermacherovi tešil v protestantizme veľkému uznaniu, bol A. Ritschl. Ritschl chápe náboženstvo a vieru prakticky a pragmaticky. Na základe kantovskej teórie poznania stavia proti rozumu a autoritám nie čistý cit ako Schleiermacher, ale zjavenie ako predmet viery, zjavenie dokonca aj dejinné, avšak svojrázne poňaté. Podstatu a prameň „zjavenia“, a tým aj predmet a príčinu viery pre Ritschla nepredstavuje žiadne zvláštne Božie pôsobenie.

Nie sú pre neho dôležité ani sväté knihy, ale to, čo sa z nich veriacemu skúsenostne javí ako pravda a Božie zjavenie; a nejde mu v prvom rade o akúkoľvek náuku (náuka je len plodom viery, duchovným prejavom toho, čo duša nachádza v Kristovi), ale o historickú osobu Ježiša Krista. Avšak opäť, nie o Ježiša Krista samého o sebe v objektívnej skutočnosti, ale o Krista, akým je pre veriaceho, Krista ako človeka, ktorý nám svojou plnou duchovnou vládou nad hmotným svetom zjavil Boha. Ritschl ako agnostik zdôrazňuje, že v náboženstve nejde o metafyzickú skutočnosť, ale o hodnoty. Odtiaľ sa berie známe rozlišovanie medzi bytostnými súdmi (Seinsurteile) a súdmi hodnotiacimi (Werturteile). Prvé sa týkajú vecí, ktoré sú samy o sebe; druhé vecí vo vzťahu k nám, pričom sa nezakladajú na zrejmosti postrehov alebo myšlienok, ale na našom vnímaní hodnôt. A náboženské súdy sú práve *Werturteile*. Pokiaľ teda veriaci napr. vyznáva, že Kristus Pán je Bohom, vyjadruje tým hodnotiaci súd, čo znamená, že je Bohom len pre neho, že on ho

prežíva ako Boha. Je Bohom skutočne, objektívne? To už je súd bytostný, ktorý nepatrí do náboženstva a viery, ale do metafyziky. A, ako je známe, metafyzika nie je možná. Isté je len, že Kristus má pre daného jedinca hodnotu Boha.

Ritschl teda už natoľko pokročil oproti Schleiermacherovi, že vedomie veriaceho obrátil k Svätému Písmu, aby v jeho pôsobení na svoju dušu hľadal a nachádzal skúsenosť božstva a urobil z tejto skúsenosti rozhodcu svojej viery. Zachovávajúc tradičné slová, Ritschl umožňuje veriacim naplniť ich ľubovoľným obsahom svojich náboženských skúseností, obsahom tak odlišným od toho, čo prijíma pravá kresťanská viera a teológia. V dôsledku toho tiež viera v Ritschlovej škole nebude súhlasom rozumu s pravdou, ale prakticko-mravným javom vedomia, výsledkom náboženskej skúsenosti, ktorú nám práve Kristus Pán zvestoval.

Schleiermacher a Ritschl udali tón takmer celej protestantskej teológii devätnásteho storočia, predovšetkým však jej liberálnym smerom. Hoci v dvadsiatom storočí, a to predovšetkým po prvej svetovej vojne, vplyv liberalizmu zoslabol, tak dovoľávanie sa náboženskej skúsenosti znieť neprestáva.

Dokonale nepoznatelný Boh - konečná stanica protestantizmu

Dnes obľúbená tzv. „dialektická teória“ alebo „teológia krízy“ (E. Brunner, F. Gogarten a najmä K. Barth) nie je výnimkou. Jej charakteristickým rysom je nekončiace a prehnané zdôrazňovanie Božej transcendencie, zavádzanie úplného rozdelenia, radikálneho rozporu medzi konečným súcnom a Nekonečným, medzi časom a všetkým, čo je časové, a večnosťou a všetkým, čo je večné, medzi rozumom a vierou, prirodzenosťou a milosťou. „Dialektici“ na rozdiel od imanentizmu, liberálnej teológie a psychologizmu a vôbec v protiklade k akejkoľvek filozofii smerujúcej k poznaniu Boha, tak neúnavne zdôrazňujú transcendenciu Boha, jeho úplnú odlišnosť (*ganz Andere*) od stvorenia, že tu mizne všetka možnosť rozumového poznania Boha. Podľa Bartha k Bohu nevedie žiadna ľudská cesta. Po prvotnom hriechu je ľudská myseľ v náboženskej oblasti slepá a vôľa bezmocná. Len zázrak, zázrak viery nadväzuje neexistujúce spojenie. Len zjavenie, vlúdne Božie slovo, vytvára nejaké poznávacie možnosti. Ale Sväté Písmo nie je pre Bartha čistým slovom Božím; slová Biblie nie sú totožné so slovom Božím. Slovo Božie je treba hľadať mimo Bibliu. K doplneniu zjavenia dochádza pri osobnom stretnutí s Bohom a len touto cestou človek nejako prichádza k Bohu. Boh však po zjavení zostáva rovnako skrytý a nedosiahnuteľný, ako bol pred zjavením. Vierou ľudský rozum vôbec nedozrieva.

Aj keď sa „dialektická teológia“ vedome vyhýba všetkým „prežitkom“ Boha, nutne sa k tomuto prežitku vracia a robí z náboženskej skúsenosti základné pravidlo náboženského poznania. Inak totiž než v zmysle subjektívneho zážitku, skúsenosti, sa nedá vysvetliť, čo sa hovorí o bezprostrednom a osobnom stretnutí s Bohom. V „dialektickej teológii“ nakoniec vrcholí Lutherov pesimizmus, rovnako tu nachádza nové vyjadrenie agnosticizmu a iracionalizmu značnej časti novovekej protestantskej teológie.

URL adresa článku: <https://christianitas.sk/cit-skusenost-a-odmietanie-metafyziky-protestantizmus-je-slepou-ulickou-teologie/>